tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland: Jaargang 13 1 ● 2014

Bosvogels

in de Schermer

Wim Ruitenbeek

Een enorme toename van bosvogels in de poldergebieden van Noord-Holland was één van de belangrijkste conclusies van de Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels. Maar wat betekent dat concreet voor de vogelbevolking van erven en tuinen?

● *Winterkoning. Tekening: Jos Zwarts.*

● *Ligging van de onderzochte trajecten.*

Aanleiding

Bij de presentatie van de Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels in december 2010 zou ik als één van de eindredacteuren een lezing verzorgen over de toename van bosvogels in de poldergebieden sinds het verschijnen van de vorige broedvogelatlas in 1990. Ik wilde mij daarbij niet beperken tot de gegevens die iedereen in de atlas na zou kunnen lezen. Daarom heb ik voorjaar 2010 een onderzoekje opgezet naar de broedvogelbevolking van erven en tuinen in het agrarisch gebied. We weten niet goed hoe de diverse bosvogels zich in de periode 1990-2010 over de poldergebieden hebben uitgebreid. Daar is helaas niets meer aan te doen. Wel kunnen we onderzoeken hoe de vogelbe-volking van een paar vergelijkbare poldergebieden er nu uitziet. De atlas is voornamelijk gebaseerd op kwalitatieve gegevens (van ieder kilometerhok werd genoteerd of een soort er wel of niet voorkwam). Dat geeft een goed beeld van hun verspreiding, maar niet van hun aantallen of dichtheden. Er moest dus geteld worden.

Aanvankelijk was het mijn bedoeling dit onderzoekje nog een paar broedseizoenen te herhalen voordat ik er over zou schrijven. Om gezondheidsredenen zal het daar helaas niet van komen. Daarom heb ik besloten de gegevens van dat ene jaar toch te publiceren. Deze ‘steekproef’ is veel te klein om statistisch significant te kunnen zijn, maar het kan toch een referentiepunt zijn voor vergelijkbaar onderzoek in de toekomst en misschien inspireert het iemand om iets vergelijkbaars te doen met de doodgewone broedvogels van het poldergebied.

De teltrajecten

Voor mijn onderzoekje heb ik delen van twee goed vergelijkbare, kaarsrechte polderwegen geselecteerd in de droogmakerijen Schermer en Beemster. Het betreft het deel van de Molenweg in de Schermer tussen de Oterlekerweg en de Rustenburgerweg (2781 m) en de Volgerweg in de Beemster tussen de Middenweg en de A7 (2669 m) (figuur 1). Beide weggedeelten lopen door agrarisch gebied met een afwisseling van akkers en grasland op zeeklei. Langs beide wegen staan boerderijen en andere huizen met dikwijls lommerrijke erven. Een toenemend aantal boerderijen is niet meer in bedrijf en wordt bewoond door mensen die elders werken. Het karakter van veel erfbeplantingen is daardoor nogal gewijzigd. Boerenerven werden villatuinen, vlieren werden coniferen. Hier en daar zijn nog wel kleine hoogstamboomgaarden, ooit geplant voor eigen gebruik. Daarnaast zijn vooral de erven rond de (voormalige) boerderijen vaak ▶

Tjiftjaf. Foto: Han Bouwmeester.

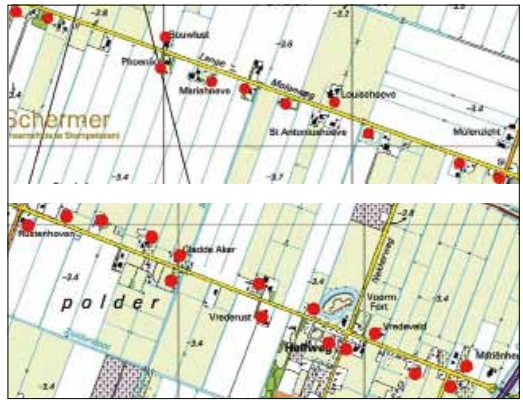

Figuur 2. Territoria van de vink langs de Molenweg in de Schermer (boven) en de Volgerweg in de Beemster (onder) in 2010.

Boven: Molenweg, Schermer.
Onder: Volgerweg, Beemster.
Foto's: Wim Ruitenbeek.

begroeid met zware loofbomen (vooral beuken, paardenkastanjes en essen).
Er zijn ook verschillen. De Volgerweg is lommerrijker dan de Molenweg en heeft een doorlopende laanbeplanting van iepen, die langs de Molenweg ontbreekt. De erfbeplantingen langs de Molenweg hebben daardoor het karakter van groene eilanden in het kale polderland, terwijl de opgaande begroeiing langs de Volgerweg meer een geheel vormt. Ook zijn er langs de Volgerweg wat grotere bosschages van voormalige herenboerderijen, een golfbaan en het Fort aan de Nekkerweg. De Molenweg heeft dat niet. Bovendien zijn er veel meer villatuinen met coniferen langs de Volgerweg dan langs de Molenweg.
Ik heb beide trajecten per fiets op broedvogels geïnventariseerd volgens de richtlijnen van het BMP-project van Sovon. Weide-, akker- en watervogels heb ik niet geteld, evenals huismus, ringmus en spreeuw, eenvoudig omdat hun aantallen vaak erg moeilijk zijn vast te stellen en ik toch vooral nieuwsgierig was naar de opmars van de bos- en struweelvogels. Kraaiachtigen (behalve de gaai) en duiven heb ik ook buiten beschouwing gelaten, omdat die soorten tussen 1990 en 2010 geen duidelijke trends te zien hebben gegeven.

Resultaten

De tabel laat de aantallen zien van 21 erf- en bosvogels die ik op de trajecten heb vastgesteld in de volgorde van hun talrijkheid. Het berekenen van dichtheden per hectare leek me niet zinvol, want hoeveel open land rondom de erven tel je mee? Om de gegevens van de twee wegen toch vergelijkbaar te maken, heb ik daarom gekozen voor een dichtheidsberekening van aantallen territoria per strekkende kilometer. Om de verschillen in dichtheden duidelijk te maken is in de kolom ‘ratio’ de verhouding weergegeven tussen de dichtheid langs de Volgerweg en langs de Molenweg. Langs de Volgerweg telde ik dus bijvoorbeeld 2,3 keer zoveel merels per kilometer dan langs de Molenweg. De tabel laat zien dat vrijwel alle geïnventariseerde soorten in hogere dichtheden langs de Volgerweg broeden dan langs de Molenweg, met tjiftjaf, pimpelmees en heggenmus als uitschieters. Dat viel ook te verwachten op grond van de hiervoor beschreven verschillen in de opgaande begroeiing. Die is langs de Volgerweg gevarieerder en omvangrijker dan langs de Molenweg. Zeven soorten heb ik zelfs alleen langs de Volgerweg vastgesteld. In die categorie valt vooral het grote aantal groenlingen op. Dat is ongetwijfeld te danken aan het grote aantal coniferen in de tuinen aldaar, die langs de Molenweg nagenoeg ontbreken.
Tuinfluiter en witte kwikstaart, geen van beide bosvogels, kwamen in ongeveer gelijke aantallen per kilometer voor en alleen de putter

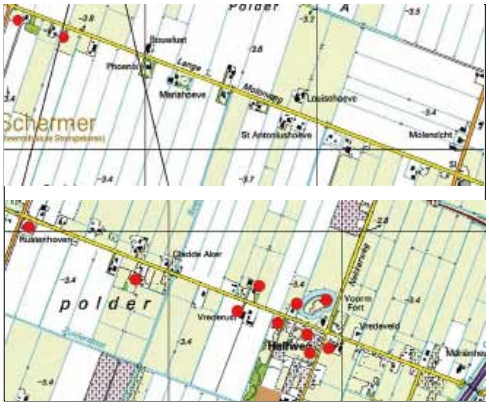

● *Figuur 3. Territoria van de tjiftjaf langs de Molenweg in de Schermer (boven) en de Volgerweg in de Beemster (onder) in 2010.*

soort	Molenweg (2781 m)		Volgerweg (2669 m)		ratio
	aantal	per km	aantal	per km	
merel	12	4,3	27	10,1	2,3
winterkoning	12	4,3	22	8,2	1,9
koolmees	9	3,2	22	8,2	2,6
vink	11	4,0	15	6,0	1,5
pimpelmees	3	1,0	13	4,9	4,9
tjiftjaf	2	0,7	10	4,1	5,9
heggenmus	2	0,7	9	3,4	4,9
zwartkop	2	0,7	7	2,6	3,7
roodborst	2	0,7	7	2,6	3,7
putter	6	2,2	3	1,1	0,5
grote bonte specht	2	0,7	4	1,5	2,1
gaai	1	0,4	2	0,7	1,8
tuinfluiter	1	0,4	1	0,4	1
witte kwikstaart	1	0,4	1	0,4	1
groenling			12	4,5	
fitis			3	1,1	
boomkruiper			3	1,1	
groene specht			1	0,4	
halsbandparkiet			1	0,4	
zanglijster			1	0,4	
staartmees			1	0,4	

● *Aantallen, dichtheden per strekkende kilometer en de verhouding Volgerweg/Molenweg van de dichtheden (ratio) van 21 soorten broedvogels langs de Molenweg in de Schermer en de Volgerweg in de Beemster, 2010.*

was talrijker langs de Molenweg. Die laatste soort lijkt een voorkeur te hebben voor groepjes schriele bomen zonder ondergroei, een situatie die langs de Molenweg meer voorkomt. Het is ook een van de weinige soorten die ik bij andere inventarisaties voor de Atlas in laagstamboomgaarden heb aangetroffen.

Vink en tjiftjaf

Bij alle overeenkomsten laten twee soorten ook duidelijke verschillen zien: vink en tjiftjaf. Het zijn, mede door hun uitbundige zang, opvallende nieuwkomers in het Noord-Hollandse boerenland. Vijfentwintig jaar geleden hoorde je die soorten zelden in de poldergebieden, tegenwoordig lijkt ieder erf zijn eigen vink en zijn eigen tjiftjaf te hebben. Dit onderzoekje bevestigt dat beeld voor de vink. Een vergelijking van de stippenkaarten van de twee trajecten van die soort (figuur 2) laat mooi zien dat de dichtheid langs de Volgerweg inderdaad iets groter is (ratio Volgerweg/Molenweg: 1,5), maar dat komt aardig overeen met de grotere dichtheid van erven met bomen. Langs beide wegen heeft vrijwel ieder erf met een paar bomen zijn eigen zingende vink. Een vergelijking van de stippenkaarten van de tjiftjaf geeft echter een totaal ander beeld (figuur 3). De situatie langs de Volgerweg is vergelijkbaar met die van de vink, al is de dichtheid wel een derde lager. Langs de Molenweg vond ik echter maar twee zingende tjiftjaffen op twee dichtbegroeide, aaneengesloten erven (ratio Volgerweg/Molenweg: 5,9). In de ogenschijnlijk niet minder geschikte tuinen en erven verderop ontbraken ze.

Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat de tjiftjaf strengere eisen, die door mij niet herkend worden, aan zijn biotoop stelt dan de vink, bijvoorbeeld omdat het een grondbroeder is, terwijl de vink in bomen broedt. Dat zou dan ook kunnen verklaren waarom de tjiftjaf langs de Molenweg een geringere dichtheid heeft dan de vink. Een alternatieve verklaring (die de vorige niet uitsluit) kan zijn dat het geringe aantal tjiftjaffen mede veroorzaakt wordt door het eilandachtige karakter van de erven langs de Molenweg en het ontbreken van een laanbeplanting. Het zou voor tjiftjaffen moeilijker kunnen zijn om geïsoleerde bosschages te koloniseren dan voor vinken, waardoor zij de geïsoleerde erven en tuinen nog niet bereikt hebben. Het gaat slechts om afstanden van hooguit een paar honderd meter, maar dat zou toch het verschil kunnen uitmaken. Helaas hebben we geen inzicht in de snelheid waarmee de verschillende soorten in de periode 1990-2010 de polders hebben gekoloniseerd. Het is waarschijnlijk dat daar verschillen in zijn. De in dit onderzoekje geconstateerde verschillen tussen vink en tjiftjaf zouden dat kunnen bevestigen. Mogelijk is de tjiftjaf nog volop bezig met die kolonisatie, terwijl de vink de meeste geschikte gebieden inmiddels wel bezet heeft. Ik voorspel dan ook dat in de nabije toekomst ook de andere erven langs de Molenweg hun eigen tjiftjaf zullen hebben. Misschien is het zelfs al zo ver. Wie gaat mijn gelijk (of ongelijk) aantonen?

Wim Ruitenbeek
wim.ruitenbeek@planet.nl

Literatuur

● RUITENBEEK, W., C.J.G. SCHARRINGA & P.J. ZOMERDIJK (red.), 1990. Broedvogels van Noord-Holland. Uitgave SVN & Provincie Noord-Holland.
● SCHARRINGA, C.J.G., W. RUITENBEEK & P.J. ZOMERDIJK (red.), 2010. Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels. Uitgave SVN & LNH.